

המיילדות אצל יהודי תימן

ברכה גל*

תפקידיה המרכזיים של בתי-תימן בתקופת הפריון, לבד מעבודות משק הבית, כללו אחריות על טהרת המשפחה ופיקוח על הילודה. ההיריון והלידה היו הציר, שסביבו התנהלו חייה, והצרכים המיוחדים שהם עוררו הביאו להתפתחות מערכת שלמה, לא-פורמאלית, שהגישה ליולדת, בביתה, סיוע סיעודי ושירותי מיילדות.

מימי קדם ועד לעת האחרונה הייתה המערכת הזו נחלתן הבלעדית של הנשים. הבכירה מכולן הייתה המיילדת המקצועית, המולדה, ובמיילדות ברמות נמוכות יותר עסקו המסאעדה (סועדת) והמחדרה (מזהירה).

יהודי תימן הכירו בחשיבות המיילדת. תדמית האישה החכמה שדבקה בה, והכבוד שחלקו לה בני קהילתה, הקנו לה בדרך כלל מעמד חברתי גבוה והציבו אותה בין מנהיגי העדה. לבד מן הניסיון הרב שצברה במיילדות היא הגישה סיוע, בטיפול ובייעוץ, גם לחולים, הוכיחה ידע בסגולות מרפא למיניהן, ובנוסף לאלה הייתה עסקנית ולא אחת - גם משוררת ומספרת סיפורים. נשות הקהילה עצמן ידעו להעריך את המיילדת כאישה בעלת ביטחון עצמי גבוה, היודעת לשלוט ברגשותיה ופועלת במישור הרציונאלי בלבד. הן רחשו לה אמון רב, שהיה אחד המרכיבים החשובים ביותר ביחסים שבינה לבין היולדת ובני משפחתה.

ואמנם, המיילדות דאו מודעות היטב לערך עצמן: "מיילדת צריכה קודם שכל, ואחר כך לב חזק", הן פוסקות וגאות לספר, כיצד מילאו באומץ את חובתן האנושית-מקצועית במעין תערובת מעניינת של התנדבות אישית-פרטית ופעילות ציבורית. והשכר?

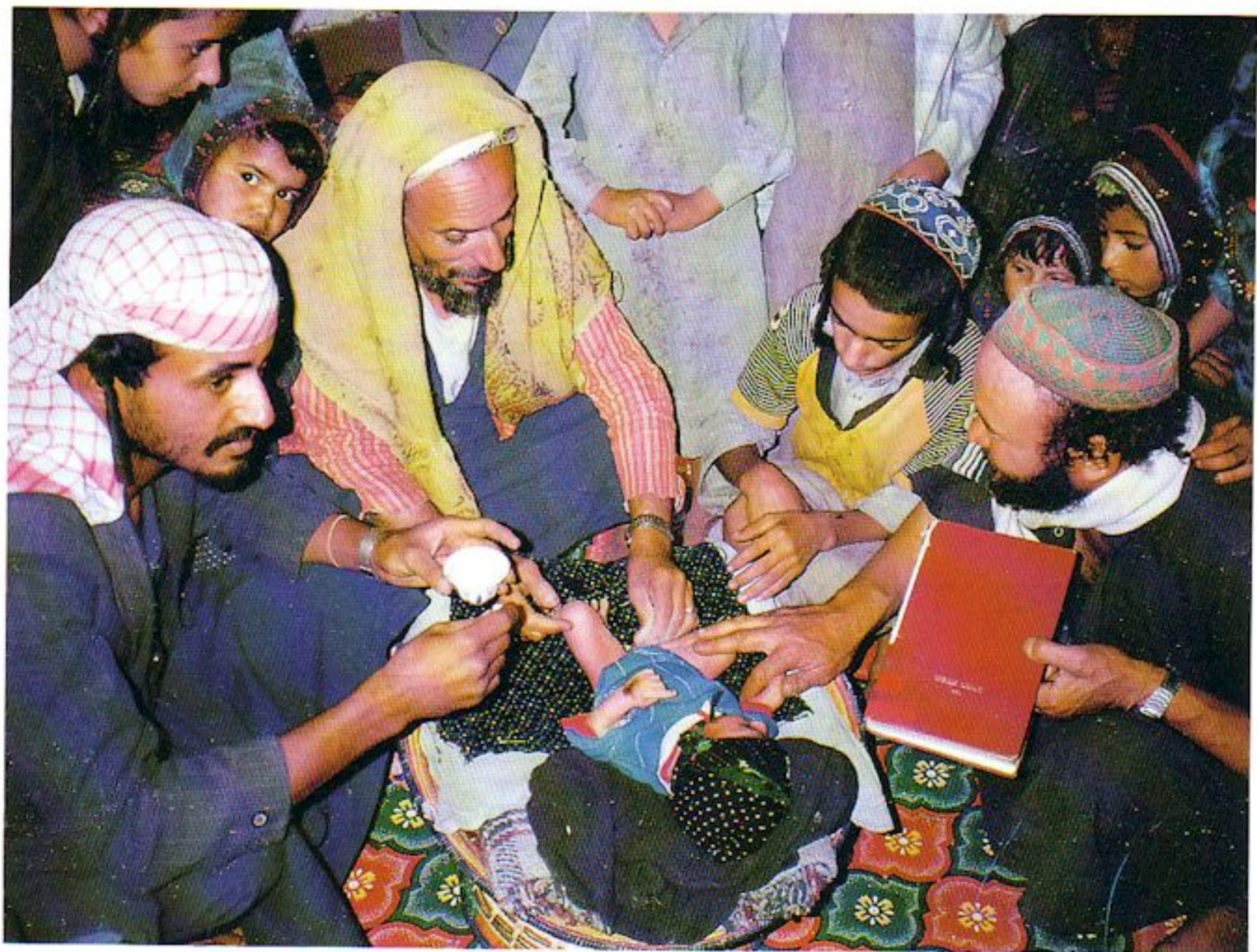
"שכר? חס וחלילה!" מזדעקות המיילדות בדימוס, שחונכו, כבני העדה התימנית כולם, לראות מצווה בכל עזרה סיעודית. "זוהי מצווה גדולה לסעוד את היולדת. השכר והגמול הם לזכות בעולם הבא!"

מאגר מידע בנושא המיילדות הצטבר והתגבש בעקביות ובשיטתיות אצל יהודי תימן מאז ימי הביניים. לא נפקד בו המקום של יסודות מאגיים מסוימים, אך תורת המיילדות המסורתית ינקה גם מן התנ"ך, מן התלמוד והמשנה, מספרי הרמב"ם, מספר ה"זוהר" ואף

* ברכה גל.

בעלת תואר שני. מורה-מיילדת בבית הספר האקדמי לסיעוד "דינה", שעל יד בית החולים על שם בייליוסון בפתח-תקוה.

מאמרה זה הוא תמצית של מחקר שנערך בחוג לסיעוד באוניברסיטת תל-אביב, לקראת קבלת התואר "מוסמך בסיעוד". הוא מתבסס בעיקר על דו"חות של שליחים ארץ-ישראלים לתימן, על יומנים, על צילומים ועל עדויות של יוצאי תימן, בעל פה ובכתב, וכן מובאת בו התייחסותם של המשנה והתלמוד אל מנהגי היילוד.

"להכניסו בבריתו של אברהם אבינו"

ממשנתו של רזיאל המלאך, אשר במדרשים ובספרות הקבלה. הידע עבר בירושה מדור לדור, נשאר בתוך המשפחה, וכמוהו הכשרתה המעשית של המיילדת: את ההתנסות הראשונית ביילוד חוותה המתלמדת כשוליייה לצד אמה, המיילדת המומחית. היא חיקתה את פעולותיה ושאבה ממנה את הידע המקצועי, עד שהייתה למיילדת בזכות עצמה.

מיילדת כזו נמצאה כמעט בכל אזור, שאוכלוסייתו היהודית הייתה גדולה דיה, בעוד הכפרים הנידחים לא זכו לביקוריה אלא לעתים רחוקות. במהלך לידות קשות וממושכות היו תושבי הכפר באים בריצה ממרחקים להזעיק אותה, אך בשל אמצעי התחבורה הפרימיטיביים אירע לעתים שהיא הגיעה למקום מאוחר מדי. ואם לא הגיעה כלל, נקראה לסעוד את היולדת האישה החשובה בבית: החמות, האם, הדודה, הגיסה ואפילו שכנה קרובה. למעשה, כל מי שכבר התנסתה בלידה, או שסייעה בעבר ליולדות אחרות, הייתה ראויה לשמש מיילדת לעת מצוא.

את הסימוכין להזעקת המיילדת בכל עת, מצאו היהודים בתלמוד: "מסעדין ומיילדין את האישה בשבת, וקורין לה חכמה ממקום למקום ומחללין עליה את השבת" (שבת קכח ע"ב). ואכן, הסועדת (מסאעדה) ועמיתותיה בדרגות השונות לא משו ממיטת היולדת מרגע שהחלו הצירים ועד שתמה תקופת משכב הלידה - פרק זמן בן 4-6 שבועות. הן העניקו ליולדת סיוע ממשי בעת הלידה, דאגו לספק את צרכיה הפיזיים, הנפשיים והחברתיים, וברוח האמונות שרווחו בציבור באותה עת - שמרו והגנו עליה מפני מזיקים.

העיקרון שהנחה את מעשה היילוד התאפיין בשמרנותו, וגרס כי "אין להפריע למהלך הטבעי של הלידה". לא נערכו באישה כל בדיקות דוגמת בדיקה גופנית כללית או בדיקת הנרתיק, ואפילו נגיעה בבטנה נחשבה מיותרת, שלא לדבר על פעולות פולשניות למיניהן. היולדת זכתה לשמירה צמודה, ומעולם לא נשארה לבדה בעת הלידה ואף לא בתקופת משכב הלידה - הכול חששו במיוחד מפני פגיעתה הידועה של השדה לילית, שהיתה "נטפלת" ליולדת ששהתה לבד בחדרה.

סוד ההיריון נשמר בתוך המשפחה זמן רב ככל האפשר - עד למועד סמוך ללידה. האישה ההרה נהגה לחלוק את חוויותיה עם אמה או עם חמותה, ואלה שימשו לה יועצות, מנחות וסועדות בימי ההיריון. הטיפול הסיעודי-מסורתי הושפע מהפילוסופיה היהודית, שראתה בהרה אישה הנתונה בצרה וסובלת פחד מתמיד. על פי האמונה, תלויים ההיריון וסיומו המוצלח ברצונו של האל, וכל סיבוך המתגלה במהלכם נובע מפעולתו של כוח עליון, כרוחות רעות או עין הרע. לפיכך התאפיין הטיפול באישה ההרה בסדרה של חוקים ושל איסורים, בבחינת "עשה" ו"אל תעשה", ובכמה מקומות נעשה גם שימוש במלים קדושות והוזכרו שוב ושוב שמות המלאכים, כסגולה להתגברות על כל הפגעים וכחלק בלתי נפרד מתהליך הריפוי.

מקום הלידה היה, דרך קבע, ביתה של היולדת. לקראת הלידה ערכה המייילדת את מיטת היולדת משכבות של שמיכות מצופות בצמר כבשים - ספרה, והכינה ליולדת גם שמיכה להתכסות בה - ג'רם. היא הסיקה את תנור הגחלים - המוקד, הציבה אותו במרכז החדר ולתוך הגחלים הכניסה קטורת - ג'אוי או פרעה.

תינוק בסלסילה עבודת-בית, מוכן לברית

היולדת נתבקשה לשמור את האירוע בסוד ולנהוג איפוק רב, ואילו המיילדת הדריכה אותה כיצד לזרוז את הלידה: היה עליה להרים את שולי שמלתה ולאפשר לעשן הקטורת החם להיספג באיבר המין. כדי לשמור על ניקיון איברי המין עמדה לרשות המיילדת טאסה, הלא היא קערה ובה נוזל לשטיפת הפות, ועוד נמצא בהישג יד הג'פנה - כלי חרס ובו תמיסה לחיטוי הרחם ולכיווצו. ואילו לכינוס הרחם לאחר הלידה הכינה המיילדת חגורת בטן מרצועת בד ברוחב כ־30 ס"מ, שהקיפה את הבטן פעמיים.

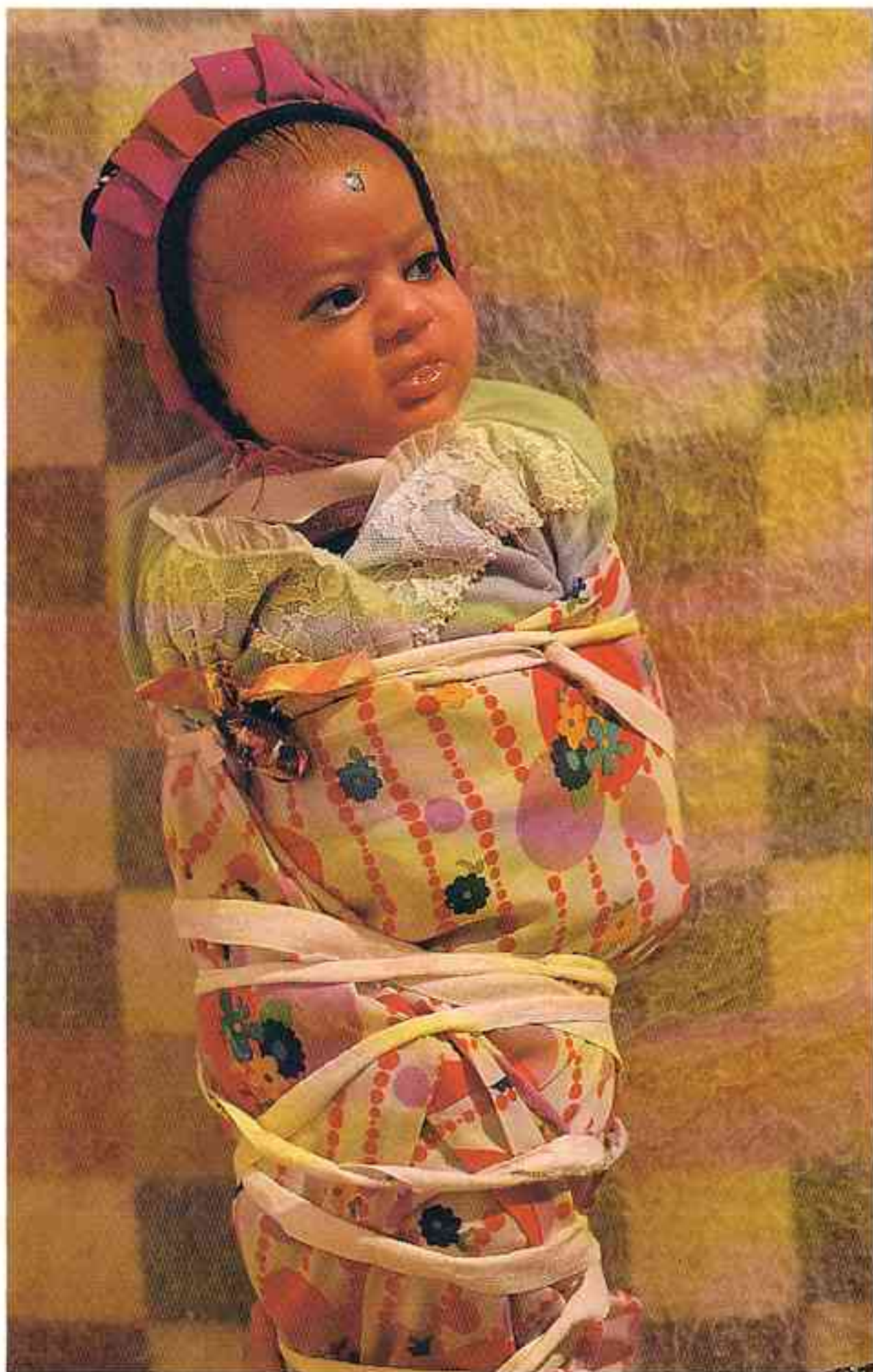
במהלך הלידה כולה הותר ליולדת לשתות מזון נוזלי, והיא לגמה סמנה, דבש, ביצים, יין ישן, חלבה נוזלית ודייסת קמח בחלב. כל אלה נועדו הן להגברת כוחה של היולדת בשעת הלידה הן לזירוז הלידה, ונודעו בכינוי "ידהנו", אשר ניתן למיני מאכל ומשקה שיוחדו לחולים, לפצועים או לתשושים. לצד אלה, זכתה היולדת במשקה מיוחד - מסעד סעד, שהוכן מיין סמיך כדבש.

כדי להקל את כאביה ולשלוט בהם נקטה היולדת טכניקת הרפיה - סחה, ולפיה היא פסעה סביב תנור הגחלים, ידה האחת על בטנה וידה השנייה מאחור, על הגב. המיילדת, מצדה, העניקה לאישה עיסוי באזור עמוד השדרה המותני תוך מציאת התנוחה המתאימה לה ביותר, בשיטת התמיכה - תרזח להא. בתנוחה שלטה היולדת עצמה - רוב הנשים העדיפו ללדת כשהן ישובות למחצה, כפות רגליהן צמודות לקיר והמיילדת תומכת בגבן.

עם תום הלידה, לאחר שניתקה המיילדת את חבל הטבור וסייעה בהוצאת השליה, היא

תינוק בעריסת תיק-עור בנוסח המקום

הייתה שותפה לנקיטת כל האמצעים והשיטות למניעת השפעתה המאגית של השליה, ונטלה חלק פעיל בקבורתה על פי כל כללי הטקס. עתה, בתקופת משכב הלידה, ובתימנית - "חודש היולדת", התגייסו הכול להעניק טיפול סיעודי מקיף ליולדת. מבעוד מועד הוקצו המשאבים הנחוצים לרכישת סל מזונות מיוחד עבורה ונקבעו ממלאי מקומה בביצוע עבודות הבית, ואילו היא עצמה שכבה רוב הזמן במיטתה, היניקה את הרך הנולד ששכב בעריסה לצדה ונהנתה מטיפול מסור ומפינוק אמיתי.